

д.е.н., доцент кафедри менеджменту Національного університету харчових технологій, м. Київ

Стратегічні напрями розвитку інноваційного потенціалу промислових підприємств

Анотація. В статті проведено дослідження стратегічних напрямів розвитку інноваційного потенціалу промислових підприємств в залежності від циклів еволюційної синергетичної моделі інноваційного розвитку. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку розглядається як послідовність циклів, кожен з яких характеризується особливостями напрямів розвитку інноваційного потенціалу

Ключові слова. Інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, інноваційна стратегія.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Інноваційний розвиток підприємства – невід'ємна частина його основної діяльності, так як сприяє підвищенню рівня конкурентноздатності продукції і підприємства в цілому. Розвитком можна називати не будь-які, а лише якісні зміни в структурі об'єкта. При цьому також важливим є напрям змін. У відповідності з цим розрізняють дві взаємопов'язані форми розвитку: еволюцію і революцію. Перша – це повільні, поступові, іноді приховані для очей зміни в структурі об'єкта; другі – раптові, різкі, стрибкоподібні зміни. При цьому іноді еволюція готує революцію, призводить до неї і завершується нею. А революція, натомість, закінчується новими еволюційними змінами. Механізм, який є поштовхом до зміни еволюції на революцію можна назвати кризою розвитку. Така ситуація характеризується неоднозначними причинами і наслідками, засобами вирішення організаційної кризи. Будь-яке нововведення призводить до порушення стійкості системи підприємства і визиває в ній внутрішню напругу. Спеціалісти з інноваційного менеджменту відмічають наявність деякого

протиріччя між функціонуванням підприємства і його змінами. Виникає необхідність розробити надійний інструментарій діагностики фази розвитку і набір напрямів інноваційного розвитку з метою запобігання відхилень або дисфункцій системи.

Аналіз останніх наукових досліджень. Процес розвитку будь-якої складної, відкритої системи необхідно розглядати як закономірне і притому багатократне чергування порядку і хаосу [1, с. 48]. Таким чином виникає необхідність у передбаченні критичних точок через які проходить система на шляху свого розвитку на більш високий інформаційний рівень.

За своєю сутністю, розвиток підприємства – це його адаптація до зовнішнього середовища, відповідь на його збурення. В дослідженнях синергетики, які провів Є. А. Седов, було описано стадії переходу системи від стану хаосу і максимальної ентропії до стану жорсткої детермінації і нульової ентропії. Цей перехід від максимального хаосу до максимальної детермінації представлений ним у вигляді витка спіралі, вихідною точкою якого («Х») є стан хаосу і максимальної ентропії, коли кількість структурної інформації дорівнює нулю. Кінцева точка («Д») – стан жорсткої детермінації і максимальної кількості структурної інформації. Шлях від точки «Х» до точки «Д» – це процес нагромадження структурної інформації, коли нарощуються міжелементні зв'язки, коли з'являється надлишкова структурна інформація, яка відповідає жорстким (детермінованим) зв'язкам між елементами. Ці зв'язки орієнтують систему на вибір способу, що вважається найбільш прийнятним за моральними, етичними, світоглядними, релігійними, етнічними та іншими ціннісними міркуваннями і правилами, що розповсюджені в даному суспільстві. За Є. А. Седовим, оптимальним співвідношенням детермінації і свободи (ентропії) є показник 80%/20% (позиція «О») [1, с. 46]. Після того, як система пройде цю точку, вона швидко втрачає свої адаптивні властивості і переходить до стану повної детермінації, при якому вона може існувати лише у чітко визначених стабільних умовах. У випадку зміни цих умов відбувається руйнування системи і стрибкоподібний перехід до стану хаосу (перехід від точки

«Д» до точки «Х»). Система, що нормально розвивається, після досягнення оптимального співвідношення, має можливість перейти на наступний ієрархічний рівень розвитку, почати формувати між елементами минулого рівня нові інформаційні зв'язки.

Важливим є «Закон ієрархічної компенсації» Є. А. Седова, який встановлює, що тільки за умов обмеження різноманітності нижчого рівня можливо формувати різноманітні функції і структури, які знаходяться на вищих рівнях соціальних систем. Важливим в таких умовах є пошук оптимального співвідношення свободи і детермінації у відношеннях персоналу і менеджменту організації.

Структурна інформація є жорстким ядром цілісності підприємства і пов'язує в єдину систему його різні елементи. Система управління, яка знаходиться в еволюційній фазі свого розвитку має можливість протидіяти збуренням інноваційного клімату за допомогою адаптаційного механізму, яким вона володіє. Коли сила зовнішнього впливу суттєво перевищує інноваційний потенціал підприємства, то воно дестабілізується і потрапляє в точку біфуркації. Тоді руйнуються старі ідеали і старий аттрактор втрачає свою привабливість, з'являється одразу декілька «силових» напрямів руху. Неможливо передбачити, в якому напрямі буде розвиватись система, оскільки в точці біфуркації система володіє максимальною свободою вибору майбутнього ідеалу. Але стратегія системи залишається колишньою за сутністю – пристосуватись до нових умов існування шляхом вибору деякого ідеалу і адекватних шляхів його досягнення.

В математиці деякі характерні точки і траєкторії стійких систем називають – аттрактор. В економіці аттрактор – найбільш приваблива траєкторія розвитку компанії, яка забезпечує її стійке положення на ринку [1, с. 48]. Сутність напрямку інноваційного розвитку деякі науковці визначають як певний шлях або рух, що ґрунтується на реалізації інновацій з метою кількісно-якісних змін на підприємстві [2, с. 8]. Напрями інноваційного розвитку інноваційного потенціалу підприємства класифікують за такими ознаками: відповідно до стратегічної спрямованості; у залежності від функціональної діяльності; за термінами

реалізації; у залежності від сфери впровадження; з маркетингової позиції; на основі розробок [2, с. 9].

Ю. Яковець у [3, с. 48-49] визначає, що періодичне інноваційне оновлення виступає загальною закономірністю суспільства в цілому і всіх складових його систем. Він це пояснює трьома обставинами:

1. Будь-яка система має свій потенціал розвитку, життєвий цикл, і перехід від фази до фази потребує часткового оновлення.

2. Саме суспільство має загальну тенденцію зростання і ускладнення, збільшення обсягу і диференціації структури потреб; щоб їх задовольнити кожна система повинна удосконалюватись або поступатися місцем іншій системі, яка може задовольнити ці потреби.

3. Природне середовище, яке оточує суспільство, також підлягає змінам, і суспільство із наявними системами повинно відчувати ці зміни, щоб адекватно відреагувати на ці зовнішні поклики. Якщо суспільство (або будь-яка його складова) втрачає властивість до оновлення, то це найчастіше полягає в основі криз, які потрясають будь-які суспільні системи і завершуються або розпадом системи або тяжким відновленням властивості до самооновлення.

Проведений аналіз довгострокових тенденцій світового і вітчизняного індустріального техніко-економічного розвитку показав, що динаміка відтворювальних процесів, що супроводжується зміною структур національних економік і зрушеннями в міжнародному поділі праці, ґрунтується на циклічних коливаннях економіки, прямо зв'язаних з науково-технічним прогресом і з інноваційними перетвореннями.

Саме циклічна концепція інноваційного розвитку призводить до розуміння науково-технічного прогресу як найважливішого шляху удосконалення продуктивних сил, з однієї сторони, і як інноваційного циклу, який здійснюється шляхом реалізації всіх стадій з виходом новинки на ринок. Практичне значення інноватики для промислових підприємств полягає в можливості передбачення перспектив довгострокового техніко-економічного розвитку галузі,

пристосування до змін фаз ділових циклів, сприяння збільшенню ділової активності промислових підприємств [4; 5; 6].

Мета роботи. Дослідити стратегічні напрями розвитку інноваційного потенціалу промислових підприємств в залежності від циклів еволюційної синергетичної моделі інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. При обґрунтуванні вибору оптимального напрямку розвитку інноваційного потенціалу підприємства важливо знати цілі розвитку, які, в свою чергу, формують загальну стратегію розвитку підприємства. Вибір і обґрунтування напрямку розвитку інноваційного потенціалу за своєю методологічною суттю подібний до розробки стратегії інноваційного розвитку.

Формування стратегії інноваційного розвитку полягає в обґрунтуванні напрямку розвитку інноваційного потенціалу і починається з визначення мети і завдань в межах обраної місії підприємства, конкретних інноваційних і ринкових орієнтирів, аналізу внутрішніх та зовнішніх умов діяльності, пошуку ресурсів для інноваційної діяльності та ефективного їх розподілу.

Інноваційна стратегія – це частина економічної стратегії суб'єкта господарювання, яка представляє собою системну концепцію, що пов'язує і спрямовує розвиток інноваційної діяльності суб'єкта економіки із системою довгострокових цілей інноваційної діяльності, які визначаються загальними задачами згідно фаз розвитку і інноваційною ідеологічною спрямованістю, а також спосіб (вибір найбільш ефективних шляхів) досягнення і реалізації цільового інноваційного рівня розвитку, який включає характер розподілу ресурсів між альтернативними траєкторіями інноваційного розвитку і тип поведінки.

Таким чином, інноваційна стратегія у вузькому змісті – це загальний план дій на довгострокову перспективу, який визначає пріоритетні напрями інноваційного розвитку підприємства і тип його поведінки щодо побудови інноваційного процесу для досягнення зазначених цілей розвитку, це система довгострокового

розподілу ресурсів між різними варіантами інноваційного розвитку, а також їх перерозподіл внаслідок змін інноваційного потенціалу і інноваційного клімату.

Стратегія інноваційного розвитку тут виступає частиною інноваційної стратегії, вона визначає пріоритетні напрями інноваційного розвитку і шляхи їх втілення у виробництво задля отримання додаткової вартості.

В [7, с. 258-271] розрізняють конкурентні стратегії у галузях, які формуються; у галузях, які діють на рухливому і динамічному ринку; у зрілих галузях із низькими темпами зростання; у галузях, які знаходяться на етапі застою або спаду і у сильно сегментованих галузях.

Із зміною характеру конкуренції у зрілих галузях підприємства можуть покращити свої позиції за допомогою скорочення асортименту і кількості товарних груп, розширення меж і можливості диверсифікації продукції, підвищення ефективності ланцюга цінності, скорочення витрат, нарощування зусиль щодо просування, виходу на міжнародний ринок, поглинання конкурентів, створення нових і більш гнучких можливостей.

Аналіз динаміки розвитку підприємств також показує, що підприємства під час свого існування проходять певні цикли розвитку. Довгі, середні і короткі цикли в економіці так чи інакше повинні знайти відображення на розвитку підприємницьких проектів. Такий вплив може бути первісний – імпульси окремих складових економіки утворюють нові хвильові процеси і вторинний – хвильова сутність економічних процесів впливає на розвиток конкретного підприємства і зумовлює його розвиток.

На основі концепції циклів життя інноваційних процесів, продуктів і систем можлива часова, ресурсна і організаційна синхронізація всіх процесів і стадій виробництва. Для постадійного і поетапного дослідження інноваційних процесів характерна локальна, розірвана в часі інформація, в той час як життєциклічний підхід розглядає процес створення і освоєння нововведень як динамічно синхронізовану систему.

Інноваційна діяльність складається із ряду заходів, які поєднані в єдиний логічний ланцюг. Кожна ланка цього ланцюга (кожна фаза інноваційного циклу) має свою логіку розвитку, свої закономірності і особливості. Для дослідження інноваційної діяльності найбільше значення мають життєві цикли нового товару, нової техніки і технології та інноваційних організацій як відкритих систем. Життєві цикли товарів, попиту і технологій, які зародилися в теорії маркетингових досліджень, протягом короткого часу зайняли домінуюче положення серед досліджень економічних об'єктів, процесів і систем. Так, значний розвиток отримали концепції життєвих циклів організацій, галузей промислового виробництва, технічних виробів, конструкцій, машин і механізмів.

В еволюційній моделі інноваційного розвитку підприємства нами розглядаються чотири фази розвитку. Кожна фаза включає періоди-інтервали, що повторюються. Висота фази залежить від менеджменту підприємства.

Перша фаза моделі пов'язана із зародженням (створенням) підприємства. Найбільш ймовірною умовою створення нового підприємства є ідея. Така ідея може бути технічною, організаційною, фінансовою, пов'язаною із обслуговуванням або розвитком підприємства. Основним фактором становлення на першій фазі є підбір персоналу і формування команди.

Друга фаза направлена – це продуктова диверсифікація. Тобто підприємство може розглядати лише ті ідеї, які забезпечують процес диверсифікації. Саме на цій фазі освоюються більшість товарів і послуг, які забезпечують виживання і захоплення відповідного ринкового сегменту.

Третя фаза являє собою освоєння технологічного потенціалу, тобто формування технологічного укладу, носієм якого виступає підприємство. Основою розвитку даної фази є «байдужість до технології», тобто властивість підприємства здійснювати випуск продукції за будь-якою з існуючих технологій і також поступове покращання його технологічних можливостей.

Четверта фаза завершує розвиток підприємства як однорідної структури з точки зору організації і фінансів. Стратегічна ціль на четвертій фазі – формування

міні-економіки, тобто системи, яка має властивість підтримувати розвиток інновацій, використовуючи закони ринку і захищаючи інноваційне підприємництво від нього.

Висновки. Кожна фаза розвитку підприємства згідно запропонованої моделі інноваційного розвитку передбачає свою оптимальну конкурентну стратегію, яка конкретизується у відповідності із типом галузі в якій працює підприємство і загальним характером розвитку інноваційного клімату.

В табл.1 показані конкурентні стратегії і напрямлення розвитку інноваційного потенціалу підприємств в еволюційній синергетичній моделі за кожною фазою. Знання відмінних характеристик кожної стратегії, що є притаманною для відповідної фази еволюційної синергетичної моделі інноваційного розвитку промислових підприємств, дозволить точно визначати всі аспекти обраних стратегій.

Таблиця 1

Конкурентні стратегії в моделі розвитку інноваційного потенціалу підприємств

Фази розвитку підприємства	Конкурентні стратегії розвитку підприємства	Особливості конкурентних стратегій у зрілій галузі	Напрями розвитку інноваційного потенціалу підприємства
Перша фаза	Стратегія лідерства за витратами	Стратегія збільшення обсягів продаж	Маркетингові і технологічні інновації (розширення ринку, охоплення нових його сегментів, вихід на нові регіони)
Друга фаза	Стратегія широкої диференціації	Стратегія товарної спеціалізації Стратегія споживчої спеціалізації Стратегія диверсифікації	Продуктові інновації (нові способи використання товару, принципово нова продукція, нові модифікації, нова продукція на заміну традиційної, чи така, що задовольняє потреби іншим способом)
Третя фаза	Стратегія оптимальних витрат	Стратегія зниження витрат Стратегія оптимізації ланцюга цінностей	Осміслена відмова від інноваційної діяльності, поліпшуючі технологічні інновації (модернізація або модифікація техніки і технології)

		Стратегія скорочення кількості товарних груп і моделей товарів	
Четверта фаза	Сфокусовані стратегії на базі низьких витрат і широкої диверсифікації	Стратегії зливання і поглинання Стратегія виходу на міжнародний ринок Удосконалення або створення нових конкурентних можливостей	Організаційні інновації (впровадження нових методів організації виробництва, маркетингу, системи управління, нових фінансових інструментів, нових форм активізації персоналу (стимулювання творчої діяльності, використання нових знань, поліпшення умов безпеки праці, охорони здоров'я тощо))

(Розроблено автором)

Стратегії розвитку інноваційного потенціалу підприємства за окремими фазами синергетичної еволюційної моделі розвитку підприємства нами формуються за допомогою таких імперативів: загальна соціально-економічна ціль, інноваційні задачі і рівень факторів інноваційного розвитку. Такий підхід дозволить пов'язати фазу, на якій знаходиться підприємство, можливості її розвитку і еволюційну зміну цілей і задач в процесі розвитку підприємства.

Література

1. Бажин И.И. Управление изменениями : [компакт-учебник] / И. И. Бажин. – Харьков : Консум, 2006. – 384 с.
2. Біловодська О.А. Системний аналіз і вдосконалення теоретико-методологічних підходів до вибору напрямів інноваційного розвитку підприємств / О. А. Біловодська // Проблеми науки. – 2004. – № 4. – С. 7-15.
3. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации XXI века / Яковец Ю.В. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 444 с.
4. Глазьев С. Ю. Эволюция технико-экономических систем: возможности и границы централизованного регулирования / С. Ю.Глазьев, Д. С. Львов, Г .Г. Фетисов. – М. : Наука, 1992. – 208 с.

5. Плотницкий Ю. М. Теоретические и эмпирические модели социальных процес сов : [учеб. пособие для вузов] / Ю. М. Плотницкий. – М. : Логос, 1998 – 280 с.

6. Ростоу У. Политика и стадии роста: Научное издание; вып. 1 / У. Ростоу. – М. : Прогресс, 1974. – 204 с.

7. Томпсон-мл. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа : [учеб. пособие] : [12-е издание] / Томпсон-мл., Артур, А., Стрикленд Ш, А., Дж.; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2007. – 928 с.